

СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА

Сажетак: Слободан М. Драшковић (1910 – 1982), син познатог српског политичара Милорада Драшковића (убијеног од стране комуниста 1921. године), школовао се у Београду и у Минхену, где је и докторирао. Пре Другог светског рата, на Београдском универзитету је предавао економију и социологију. Уз Слободана Јовановића и Драгишу Васића, био је у руководству Српског културног клуба (његов генерални секретар). Рат је провео у заробљеништву, а по његовом завршетку одлази у Сједињене Америчке Државе, где се све до смрти бавио публицистичким и политичким радом. У емиграцији је основао Српски културни клуб „Свети Сава” и покренуо лист Српска борба. Написао је мноштво радова и књига. Овом приликом доносимо један његов мање познати чланак, објављен у београдском часопису Нова Србадија почетком 1941. године.

Кључне речи: Србија, демократија, слободарство, национализам

О мало коме периоду наше историје влада тако неподељено и тако повољно мишљење као о оном времену од 1903. до светског рата, које се назива добом „предратне Србије” или „Србије краља Петра”. То је мишљење потпуно схватљиво кад се има на уму шта је све Србија постигла за тих 11 немирних, грозничавих, у сталној животној опасности проведених, ратом оптерећених година. Више пута је лепо и изразито описан и тумачен тај наш

чудесни преображај када смо такорећи преко ноћ од једне мале државице, изгубљене негде у мраку Балкана, тог вечитог „огњишта рата” – државице чији се живот сводио на њене сталне државне ударе, „дворске револуције”, личне режиме, октроисане уставе и крваво угушиване побуне опозиције, државице, која је у очима иностранства била нешто између оперете и балканске тираније – постали једна снажна и крепка напредна демократска држава, која кипи снагом и полетом, растрже се на сто страна, уређује политички живот, води националну пропаганду у неослобођеним крајевима, спрема се за рат, шири просвету, подиже привреду, унапређује науку и уметност, свуда стиже и све може. Јесте се често радило задихано, брзо, са недовољно претходног знања и искуства, али је полет био такав, тако дубок и истрајан, да је изгледало да за нас нерешивих проблема нема. И стварно сав тај неизмеран посао за који се не би веровало да га могу свршити и неколико генерација, свршен је добро, солидно и сигурно. То нису ни у политици, ни у науци, ни у уметности, ни у привреди, ни у просвети, била муцања културних буквараца, него зреле, изванредно мудре и свесне речи једног народа који је потпуно нашао себе, који свој пут зна, који је свестан својих права и своје мисије, и кога никаква сила на свету не може да заустави и да спречи у остварењу идеала. Имали смо државнике и дипломате који су били способни да воде и српску и балканску и европску политику. Имали смо просветне раднике који су били дорасли изванредним задацима времена и који су духовно припремили генерације за надчовечанске напоре које су имали да издрже. Имали смо националне револуционаре и мисионаре какви се рађају у највећим државама света онда када стварају своје империје. Имали смо научнике и уметнике који су у страном свету свраћали на себе пажњу. Имали смо привреду и привреднике који су издржали и победоносно завршили трговински рат са Аустро – Угарском 1906 – 1910. године.

Једном речи, народне снаге, спутаване деценијама, одједном су добиле слободу, нагомилани стваралачки нагон, сузбијан толико дуго, добио је небројена и неограничена поља рада. Лик Србије се преобразио. Имали смо дотле изглед болешћу намучена, озлојеђена, обесхрабрена човека, коме се ништа не мили. Добили смо лик младог Краљевића Марка, који од силне снаге и

здравља нема времена ни за какве тешкоће, болести и сметње, него неодољиво иде напред.

И то није био само препород Србије, него целог Српства. Јер ако су Срби живели у разним државама, једни слободни, други под туђином, духом су сви живели у Србији. Сваки догађај, свака промена у Србији тицала се свих њих. И као што су раније тешко осећали притисак у Србији тако је сад препород Србије био и њихов препород. Србија и Београд били су духовно средиште и духовни узор за све Србе, а и за млађе напредне Хрвате и Словенце, који су долазили у Београд да виде, да осете, да доживе то чудо од слободарског, напредног и ослободилачког Пијемонта. Београд и Србија користили су се присуством и радом свих њих, а с друге стране показивали свима циљ и пут којим се циљу иде.

Стога, кажем, није никакво чудо што је предратна Србија остала у тако лепом сећању савременика а исто тако добро забележена у књизи историје и у живој оцени народној. И није никакво чудо што смо после рата, толико пута, у најтежим часовима, кад смо били притискивани неслогом, политичким и општим неморалом, корупцијом, спутавањем слободе и насиљем, - што смо се сећали предратне Србије, помињали је по добру и сматрали је способном да нам и данас, макар само у извесним питањима, покаже пут којим треба ићи.

У оквиру овог чланка, немам места да се позабавим свим похвалама које се односе на предратну Србију и свима надама које се полажу у извесне мере и начела, које је она примењивала и којима се она руководила. У овом чланку биће речи о предратној српској демократији, о значају који смо јој ми после рата придавали, о надама које се у њу још и данас полажу.

Кад се говори о предратној Србији, обично се истиче да је она била демократска земља, тј. да су у њој били примењени принципи и установе демократских земаља западне Европе, и да је сав полет и напредак предратне Србије у свима правцима нераздвајно везан за то и такво демократско уређење, тако да се без њега не да ни замислити. И на основу свега тога се закључује да би и за нас данас, било најбоље кад бисмо попут предратне Србије, применили начела највећих демократских држава у свету и тиме решили своје унутрашње политичко питање.

Да би се могла испитати исправност овог схватања потребно је начинити неколико напомена.

Пре свега, предратна Србија није прост и једноставан појам. То није само земља у којој је владао демократски систем владавине, него, као што рекох, земља која је после дужег времена, ослобођена личног режима, и где су тиме силне енергије одједном добиле могућност рада. То је била земља политичке зрелости, земља привредног полета, земља општег полета у науци и уметности, земља револуционарног национализма. Због тога, кад се говори о предратној Србији, о њеним добрим странама и примеру који пружа, треба разазнати и ближе одредити шта је то у њој било велико, снажно и светло, шта је то што нас испуњава поносом, што нам веру крепи кад се спомене њено име, шта је то чему се и данас можемо од ње учити.

Да ли су то демократске установе примљене са Запада: строги парламентаризам, слобода избора, слобода штампе, слобода збора и договора, и тако даље. Или је то национални препород који смо тада преживљавали. Или и једно и друго. Или нешто треће.

У сваком случају, ствар заслужује највећу пажњу, јер од њеног рашчишћавања зависи решење питање којим ћемо путем ми данас поћи. Ако се определимо за демократију, онда треба извести начисто које су њене добре стране, колико се она може применити у данашњим приликама, на данашње проблеме. Ако се определимо против демократије, морамо знати зашто она не ваља, да бисмо могли да начинимо нешто боље. Тиме што ћемо рећи: „Ми смо за демократију” или „Ми смо против демократије” данас се ништа не решава јер тиме само чепркамо по површини, по називима и насловима, а не залазимо у проблеме. Исто тако није довољно ако кажемо да је досадашња, послератна демократија претрпела крах, и да повратка на њу више неће и не може бити. Битно је питање суштине: којим ће се идејама народ задахнути, којим путем повести, на који ће се начин организовати одабирање најбољих, како ће се решити политичко, просветно, привредно питање итд.

То је у толико значајније, што смо данас (и хвала Богу што је тако) остављени себи самима у избору пута. Нема више шабло-

на који можемо копирати, нема више готових формула које можемо примити из иностранства, него су пред нама задаци које треба својом мудрошћу и својом снагом решавати. Додуше, у светском рату који се данас води, сукобиле су се разне идеологије, тако да ће од победе једне или друге стране зависити добрим делом извесна општа начела на којима ће се изградити међународни поредак, па и унутрашње уређење већине држава. Али ратом се питања неће решити, него ће се тек поставити. И ма ко победио све ће државе морати да траже на који ће свој начин да реше сва многобројна питања која ће се после рата одједном поставити и захтевати хитно и одлучно решење.

Ако се жели да сазна истина о предратној српској демократији, морају се имати на уму ондашње прилике Србије, догађаји који су претходили, тадашње стање духова, међународна ситуација и положај Србије у њој.

Србија 19. века имала је пред собом стално два велика задатка, спољни и унутрашњи. У спољној политици требало је најпре остварити државну независност а затим припремати ослобођење и уједињење свих Срба (доцније и Хрвата и Словенаца). Ништа лакши није био задатак унутрашње политике: да се заведу установе и постигне уређење најнапреднијих земаља западне Европе. Обично се сматра да је то природно ишло једно с другим. Међутим, ма колико то на први поглед могло изгледати тачно, често су те две потребе долазиле у сукоб једна с другом. Борба са спољним непријатељима захтевала је сталну напетост и прибраност свих националних снага, ред, дисциплину, ограничења личне слободе појединаца. С друге стране међутим тежња за слободом, вековима незадовољавана и спутавана, тражила је своје задовољење не само у слободној националној држави, него и у грађанским слободама, које су под Турцима биле ускраћене. Народ је борбу за слободу схватио не само као борбу за промену власти, него као борбу за **националну** и **слободарску** власт. Турчин је Србину био и туђин и угњетач. Србин Србину имао је да буде и свој и слободар. Уз то су и либералне идеје са запада, који је одавно био пребринуо све бриге националног консолидовања и грађанског васпитавања, нагло продрле преко школованих Срба и вршиле јак утицај на идеје и расположења у Србији. Наравно да тада нико није во-

дио рачуна о томе да идеје које су прихватљиве и препоручљиве за државе које имају за собом неколико векова просвећеног апсолутизма, грађанске револуције, колонијална освајања, огромна богатства нагомилана радом читавих генерација а и накупљена из целог света, са уређеном државном администрацијом, опремљеном војском, израђеном дипломатијом, развијеном просветом, - да идеје које се корисно могу применити у таквим државама не могу се просто пресадити у једну малу државу која се крваво, надчовечански, свим својим снагама, сваком честицом свога бића бори за најосновније право српског народа – право на самостални национални живот и развитак.

Отуда је наша историја деветнаестог века тако бурна и немирна. Владаоцима и државницима се чинило да народ не увиђа да примена слободе у унутрашњем уређењу захтева мирнија времена, осигуран положај земље, већи степен просвећености, јачу привреду. Народу се пак чинило да владаоци и државници сувише стежу, не дају довољно слободе, јер потцењују свест и политичку зрелост народа, и да стрепе не толико за државу колико за себе. Додуше, у одлучујућим тренуцима, ту није било подвојености, цео српски народ је вазда био једно, јер је тежња за својом слободном српском државом и за ослобођење и уједињење са својом поробљеном браћом била толико моћна да је до сржи била прожела и најмање српско чобанче. Као сваки велики и свестан народ, националну слободу стављали смо вазда на прво место. Политичке слободе се никада нисмо одрицали нити се икад умарали у борби за њихово извојевање, али смо увек умели да то, као нашу унутрашњу ствар, не износимо пред странце него да пред њих излазимо као један човек, као јединствени српски народ. Али је баш због тога било разумљиво да у колико су се наши спољно – политички циљеви постепено остваривали (нарочито после 1878. год. – територијално повећање и проглас независности, и 1882. – проглас краљевине Србије) утолико су и питања унутрашње политике морала добијати све већи значај, утолико се ограничавање слободе морало теже осећати и утолико је ускраћивање политичких права бивало све неподношљивије. Народне снаге све су више бујале, оквири су бивали све тешњи. Српски народ је хтео да живи, да ради, да ствара, да дише пуним плућима ваздух слободе и да размахује пуном снагом, јер је осећао да не може да

стане на по пута, него мора да иде даље, до краја, и у својим спољно – политичким циљевима и у својој унутрашњој изградњи. Тражио је, жудно је очекивао да му се даду могућности да се припреми за последње највеће борбе, које су имале да му одреде судбину, а могућности му нису давале. Грађанска права и слободе, право да исказује своје расположење, право да се његова реч чује, право да одлучује о својој судбини, све су то за српски народ биле тековине које је заслужио, а које му ускраћују.

1903. године сувише тесни оквир је најзад морао да прсне. А доласком Краља Петра нестало је неслагања између народа и владара. Краљ и народ били су једно и у циљевима и у избору путева. Хтели су исто и на исти начин. Није краљ могао имати бољи народ, нити народ бољег краља, него што су Краљ Петар и српски народ кад су повезали своје судбине. Хтели су, по цену највећих жртава, по цену живота, ослобођење и уједињење, сматрали су да је најзгоднија припрема за то: српска демократија. Сложили су се да српски народ преживљава један од ретких тренутака какве имају само велики народи, када се живи не за себе него за идеју, за аманет, за испуњење заветне мисли. Зато и није могло бити двоумљења. Таквом народу и у таквом тренутку не да је требало него се морала дати слобода. И у тој слободи српски народ је прокликтао као никад дотле, живео стоструким животом и ужурбаном се спремао за чуда која је доцније стварао.

На изборима народ је гласао за кога је хтео, на зборовима је народ говорио шта му лежи на срцу, штампа је била израз народног мишљења, Народна скупштина је брујала од говора, озбиљних излагања, научних полемика, народом изабраних народних посланика и Народној скупштини одговорних чланова владе. Народ се више него икад дотле, осетио својим, код своје куће, осетио се пуним и правим домаћином у држави. И зато су сви, од Краља Петра до најцрњег сиромаша, осећали да имају један заједнички дом, Србију, и све своје снаге томе дому посвећивали.

То не значи да је у предратној Србији све било ружичасто. Напротив, осећали су се у великој мери и остатци робовања под Турцима, и навике из времена неслободе последњих режима, и све рђаве последице једног сувише брзог и наглог развоја, условљеног наглим отварањем свих вентила слободе. Било је у предра-

тној Србији и изборног насиља, и зеленаша, и хајдучије и злоупотреба слободне штампе, и црне сиротиње и безглавог угледања на сумњиве вредности иностранства. Али то није давало боју, то није чинило суштину живота и рада предратне Србије. Вероватно да су се још тада иживљавала зла наследства тешке прошлости и већ тада зачињала извесна зла која су доцније, за време рата, и после рата избила на површину, али велика струја живота Србије пунила је светле и јасне стране историје српског народа и спрема се да пуни још светлије и поносније.

Тиме долазимо до оног што је битно, до оног што је најважније и што нас највише интересује, а то је до значаја и улоге предратне српске демократије.

Демократија у предратној Србији била је српска, и по постанку и по садржини. Настала је из тежње за слободом, прекалила се кроз наше уставне и парламентарне борбе, испунила садржином према нашим потребама. То није била нека апстрактна, малокрвна, лицемерна, интернационална демократија, него наша рођена, национална, српска, сељачка. То није била примена неких сувих схема, принципа и калупа, израслих на туђим земљиштима и створених за туђе потребе, него примена наших схватања и искустава за наше проблеме. Кројење српске капе за српску главу. Било је, као што сам већ напоменуо, и доста угледања на странце, доста таштог уплитања да спољним знацима и установама достигнумо странце у демократији, када смо већ – сматрало се – духом далеко испод њих. Али то је баш било наличје, то су биле слабе тачке, рђава страна српске демократије, које сачињавају посебно питање о коме у оквиру овог чланка не могу да говорим. Уосталом, народска мудрост је ублажавала, умеравала, стављала на право место извесне захтеве западне демократије, коју су неки наши школом збуњени и блеском цивилизације заслепљени интелектуалци оберучке и некритички примили.

Народ је тражио не принципе, него слободу. И прихватио је тадашњу демократију, то јест слободу и парламентаризам не зато да би неком учинио по вољи, не зато да би у очима неког равнодушног странца испао „културан”, него зато што је то најбоље одговарало његовим националним потребама. Цео један народ, српски народ, стајао је пред решењем свог животног питања: бити

или не бити. И тражио је политичко уређење које би у том тренутку најбоље повезало све живе народне снаге, најбоље одговарало интересу његовог развитка. То уређење је нашао у демократији, која се заиста показала најпогоднијом да све народне снаге покрене, усклади и умножи. Као што се види, демократија је за Србију и српски народ била не циљ него само средство за постигнуће једног вишег националног циља: слободне, независне, јединствене државе свих Срба и свих Јужних Словена. То није довољно уочено, а то треба нарочито истаћи.

Много шта смо приписивали (и пре рата, а поготову после рата) самој примени западно – европских демократских начела и установа, а у ствари то је била заслуга разиграног српског револуционарног национализма. Ми нисмо тражили слободу да бисмо се тек онда питали шта ћемо и како ћемо, - него смо толико јасно знали шта хоћемо, да смо захтевали слободу јер смо само у њој могли да добијемо пун замах и оспособимо се за прегнућа и победу.

Љубав за слободом нисмо од других примили, национални идеал нису нам други одредили, демократију нам нису други поклонили. И не само да нисмо копирали странце, него је наша, српска сељачка демократија, простосрдечна, сарадничка и братска, без класних разлика и класних супротности, без пукотина и без наличја, здрава као српски народ коме је служила, - могла да служи као узор другим народима који су се сматрали (а и ми смо их сматрали) културнијим, или бар демократскијим од нас. Они су додуше имали много више писаца, књига и принципа о демократији. Ми смо имали више, највише демократске стварности.

Ако се сада вратимо на наше полазно питање, која је поука од предратне српске демократије, коју корист можемо данас да имамо од ње, онда би закључак био овај: Нема политичког режима који би био најбољи за сва времена, све прилике и све народе. Према томе нити демократија уопште претставља неки чудотворни политички лек, који лечи све политичке болести, нити она претставља решења којима Срби могу увек решавати све тешкоће. Срби пре рата нису тражили одговор на своје проблеме ван себе него у себи. Знали су свој циљ – ослобођење и уједињење, знали су своје потребе – потпуна духовна, војна и привредна оп-

рема, знали су свој карактер – српска државна мисао и српски слободарски дух, - и према томе су се управљали. Изабрали су слободу јавног рада и парламентарни облик владавине. И само зато што је српска демократија тако настала и таква била: веран израз наших потреба, наших тежњи и наших одлика, могла је да одигра велику улогу коју је одиграла.

И према томе, поука коју нам она пружа, није да копирамо, није уопште да копирамо, ни демократију, било коју и било чију, ни ма који други режим, било који и било чији. Поука коју она пружа јесте: удубити се у невоље и потребе, у душу и срце свога народа, без предрасуда, без мутних лекција туђих идеолога прићи извору народном, учити и упознати његове најдубље жеље и тежње, одредити његове циљеве, и према двема вечитим особинама српскога народа: српској државној мисли и српском слободарском духу, изградити једно ново српско уређење, које ће бити онако наше, српско, домаћинско, као што је у предратној Србији демократија била наша рођена, домаћинска, српска.